

Oponentský posudek diplomové práce Jaroslava Fogla Dějiny spásy v symbolice byzantské liturgie sv. Jana Zlatoústého

Hlavní problém předložené práce je patrný z jejího názvu - předpokládá se jasno v tom, co je byzantská liturgie Jana Zlatoústého, že tato liturgie má symbolický charakter a že vyjadřuje něco jako dějiny spásy.

Liturgie Jana Zlatoústého ovšem existuje a slaví se v mnoha verzích, přičemž lze předpokládat, že při většině z nich se Jan Zlatoústý v hrobě obrací. Jsme dnes díky zejména diplomandem citovanému jezuitovi Taftovi celkem dobře schopni rekonstruovat původní verzi, je také možné se opřít o některou z dnešních redakcí či recenzí (za nejzdařilejší považujeme a sami užíváme praxi římskokatolického Collegia Orientale v Eichstättu, jakož i praxi finské pravoslavné církve), je však třeba některou zvolit a pak se jí držet - jinak autorovy mnohé formulace jak je tomu „dnes, většinou, vždy“ atd. jsou všechny napadnutelné (autor v příloze cituje jakýsi text stažený z internetu, ale v textu se odvolává i na bulharskou a jinou praxi - to je v pořádku, ale je to nutné rozlišovat.) Odborná práce by dnes měla nejspíše vycházet z Konzalova překladu na CD-Romu Liturgika. A vůbec by si bylo třeba v českém prostředí ujasnit, že jde původně o řeckou, nikoli staroslovanskou liturgii a neplést do textu tu lépe či hůře transkribované či více nebo méně přeložené církevněslovanské výrazy - pokud jich chceme v odborném textu užívat, vyjděme z církevněslovanské liturgie a citujme je důsledně (dnešní makarónština je navíc zavádějící tam, kde slova mají jiný význam - vchod, věrní, a někde jde přímo o jazykové komično, např. carská vrata).

Ať už zvolíme kteroukoli verzi liturgie, měli bychom při výkladu vždy dbát toho, že původní liturgie začínala až vlastní bohoslužbou slova, tedy pozdravem Pokoj vám! resp. všem! a četbou z Písma (Starého zákona). Nesmysly tropené při „vchodech“ (komické vyběhání z oltáře a běhání zpět a jejich alegorické zdůvodňování) jsou snahou dát nějaký smysl tomu, co bylo původně vstupem resp. přinášením obětních darů. Přímluvy jako výsostná kněžská funkce lidu patřily až do bohoslužby věřících.

Shrnutí: Práce by měla obsahovat vymezení a zdůvodnění, co autor rozumí liturgií Jana Zlatoústého a proč.

Druhou otázkou, plynoucí z názvu, je, zda má východní liturgie opravdu symbolický charakter. Autor kupodivu cituje Mirkoviče, kde je jasně rozlišen symbolický a mystický výklad liturgie, v dalším textu jsme ovšem toto rozlišení nenalezli. Spíše se zdá, že pracuje s antropologickým pojetím symbolu, jak je patrné i z části věnované antropologickým předpokladům liturgie. K této pasáži se nebudeme vyjadřovat, protože se nám celé toto snažení, snažící se dospět k liturgii z antropologických východisek a zdůvodnit ji z lidských potřeb, jeví jako výraz bezradnosti a protestantizace současné katolické pastorální teologie. Bohužel se tento antropocentrický přístup, v němž byl pisatel zřejmě vyučen, neomezuje na zmíněnou pasáž, ale proniká do celé práce, takže např. na s. 17 čteme, že „Proto bylo během staletí církevními otci a významnými teology zavedeno určité množství modliteb, které měly za cíl navodit duchovní, duševní i tělesnou atmosféru“. Vot bogoslovije! Autorovy snahy a antropologické založení liturgie mi připomněly podobné výklady Leonarda Boffa, které mě pobavily před dvaceti lety („člověk zatouží něco si schovat na památku“, s. 8, k setkání není třeba se vidět, „vždyť život přináší i takové situace, kdy udržujeme s někým styk pouze dopisem“, s. 9).

Zdůrazňuji, že nekritizuji autora práce, ale koncepci teologie, která jej k takovým formulacím dovedla.

V praktickém rozpracování problematiky si autor správně povšiml rozdílu východisek Origena a sv. Cyrila Jeruzalémského, ale neprávem Cyrila kritizuje, že „se velmi málo věnuje symbolice celé liturgie“. Jde o to, že pro Cyrila to nebylo žádné téma, protože ještě věděl, o čem liturgie je. Kritiku si naopak zaslouží Origenes, že do liturgiky zavlekl celý ten platonsko-alegorický arzenál. Celé dějiny křesťanství jsou zápasem s tímto „duchovním“ symbolizujícím výkladem, Mejdendorf krásně popsal dějiny koncilů jako dějiny zápasu s platonismem až po vítězství aristotelismu na sedmém koncilu. I dějiny reformace jsou - zřejmě už prohraným - zápasem proti symbolickému „zduchovňujícímu“ znehodnocování liturgie a svátostí.

Protože nebylo vymezeno pojetí symbolu, pojmu s neobyčejně mnoha významy, jsou závěrečné oddíly kapitol 5, 6 a 7 (symbolické zpřítomnění - co to je? - totéž v proskomidii a eucharistii? To by mohl tvrdit tak Zwingli...), které mohly a zřejmě měly být vrcholem práce, velmi matné.

Jako vyučující teologické antropologie se nemohu nepozastavit nad tím, že student neuvádí do dostatečného vztahu východní bohoslužbu s antropologií východních otců - ba i v té západní v podstatě zůstává u obecné antropologie či představ „prostředkujících“ teologů o to, co to antropologie je.

Vysvětlení by potřeboval i pojem „dějiny spásy“. V moderní době jej jako Heilsgeschichte zavedl O.Cullmann pro řešení problémů evangelické exegeze, v posunutém významu tento pojem slavil úspěchy v

pokoncilním katolicismu, jehož podle našeho názoru nejhodnotnějším plodem je dogmatika Mysterium salutis. Autor předpokládá, že je význam pojmu jasný, věnuje mu jednu stránku, která je převyšprávním dějin spásy, nikoli výkladem pojmu, a cituje jen dva (západní) biblické slovníky. (Toto míchání západního a východního hlediska bez komentáře a rozlišení je pro práci vůbec typické. Východní hledisko však mělo vliv na vývoj liturgie, kdežto západní může sloužit pouze jako hermeneutický impuls).

Pokud by chtěl autor skutečně zkoumat dějiny spásy v byzantské liturgii, hodila by se k tomu mnohem lépe liturgie sv. Jakuba. Autor cituje můj překlad její anafory z Getseman, to ale není relevantní pramen, v odborné práci by bylo namísto citovat můj překlad syrskopравoslavné verze z Ekumenického liturgického sborníku, když už nemáme k dispozici kritické vydání.

Schemman jako jistě jedna z největších autorit pro současnou liturgiku soudí, že potřebná reforma východní liturgie by neměla spočívat přednostně v seškrtání textů, ale v překonání symbolického a mystického či alegorického výkladu bohoslužby. V římskokatolické církvi se přechod od mysticko-alegorického výkladu mše ke genetickému již podařil - paradoxně však se řada římských katolíků z těch či oněch důvodů (tradicionalismu nebo nevědomosti nebo obojího) domnívá, že by něco takového bylo možné najít v pravoslaví. Najít to jistě lze, jako patologii, jako popskou ignoranci atd. Jan Zlatoústý s tím nemá nic společného, on vytvořil jednoduchou liturgii, Tischmesse pro slavení po domácnostech křesťanů. Všechny ty symbolismy a narážky na dějiny spásy podle Schmemmana jen zakrývají vlastní smysl svatě večeře a její význam v dějinách spásy. Až po směšnosti, kdy někomu něco nějak z nevědomosti připadalo, např. když někomu asteriskus připadal jako hvězda, pak se k tomu vymyslely i příslušné modlitby a nakonec máme ve večeři Páně betlémskou hvězdu, podobně se dělo např. ve výkladu introitu a offertoria, tj. obou „vchodů“. Mejdendorf soudí, že se celá ta teatrální symbolika atd. zavedla kvůli pobavení negramotného byzantského lidu po zavedení povinné účasti na bohoslužbách.

Pokud vůbec chceme mluvit o symboličnosti východní liturgie, pak základním symbolem bude diplomandem úplně pomínutý symbol Božího království, třebaže dle Schmeemana „bogosluzhenije eto rodilos' i slozilos' v svojej vněšnej strukture kak simvol carstva“, „v něm razvilos' i v něm živět vsě christianskoje bogosluzhenije“, a příčina liturgické krize a krize církve je v tom, že tento reálný symbol byl nahrazen pouze obraznou symbolikou, poté co symbol království „stal postěpěno zarastať dikoj travoj vtoričnych objasněnij i allegoričeskich istol' kovanij“. Takovéto čistě zobrazující pojetí symbolismu „ně toľko ně sootvėtstvujet osnovnomu zamyslu christianskogo bogosluzhenija, no i izvraščajet jeho, stanovjas' odnoj iz pričín jeho sovreměnnogo upadka“, neboť opravdoví věřící poznávají zbytečnost takovýchto pedagogizujících inscenací. Všechny citace jsou z druhé kapitoly knihy Šmeman, Evcharistija: Tajinstvo carstva, krotov.info. Druhá kapitola se podrobně zabývá pravoslavným a vůbec původně křesťanským pojetím symbolu. Doporučujeme diplomandovi k přečtení jako základní text pro toho, kdo chce o této problematice psát.

Jako ekumenický teolog si neodpustím vyjádření rozpaků nad příliš bezstarostným mluvením o spolupráci člověka s Bohem na své spásy. Zejména římskokatolický bohoslovec by zde měl vyložit, co tato spolupráce (synergismos) znamená ve východní teologii. (Na s. 42 se ovšem při výkladu proskomidie dočteme, že pouze víra nás může spasit).

Citovat Origena aj. bulharsky je opravdu originální nápad. Ještě originálnější je kanonizace Theodora z Mopsuestie, „otce nestorianismu“, kterou student provádí na několika místech. Tvzení, že Boží Syn sestoupil na zem a stal se Slovem (s. 46) zřejmě není projevem originality, ale nepozornosti.

K liturgickým a teologickým tvrzením v práci uvedeným mám řadu kritických poznámek, které ale nemají vliv na celkové hodnocení práce. V recenzovaném textu jsem zmíněná místa označil otazníkem, bude-li mít autor zájem, můžeme o nich spolu podiskutovat.

Nevím, jaký je názor ostatních vyučujících, ale citování z Wikipedie je podle mého názoru únosné tak někde na střední škole.

Hlavním úskalím práce tedy bylo její problematické zadání, to však bylo studentovi takto schváleno a nepadá tedy na jeho odpovědnost.

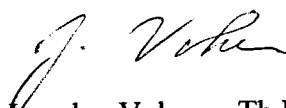
Celkové hodnocení:

Autor prokázal, že je schopen podat výklad problematiky na magisterské úrovni. Jeho práce je psána dobrou češtinou (občas trochu s kazatelským pathosem či sapienciální upovídáností), pravopisné a gramatické chyby (interpunkce, používání zájmen, chyby v

přepisu cizích slov a jmen; trapně ovšem i v přičestí -ly/-li) jsou v únosné míře. (Příklady neuvádíme, autorovi doporučujeme projít je v námi recenzovaném exempláři jeho práce). Citovaná literatura vysoko převyšuje průměr obvyklý v diplomových pracích, autor prokázal schopnost najít si prameny k tématu z nejrůznějších zdrojů; bohužel ovšem ne vždy rozlišit jejich kvalitu. Udivuje, že některá základní díla k tématu chybí, třebaže jsou k dispozici ve fakultní knihovně nebo na serverech, na něž odkazuje. Pokud citovaná díla opravdu přečetl ve všech jazycích, z nichž cituje, zaslouží si obdiv. (Problematické je abecední řazení děl v seznamu literatury, autoři s titulem archimandrita jsou pod A, von Allmen pod V. Vhodnější by bylo seznam rozdělit podle pramenů či témat. Záhadná je forma citování Špidlíka). Celkově má recenzent dojem, že by student při pečlivějším mentorování vedoucím práce mohl napsat mnohem lepší práci, než napsal, a to i jako disertační. V ní by ovšem musel řádně vyjasnit všechny pojmy, uvedené v nadpise, a ujasnit si metodu, kterou chce postupovat; rovněž by musel kritičtěji pracovat s prameny a nebát se hodnotit i předmět práce. Čtvrtá kapitola by měla být jádrem práce, nikoli čtyřstránkovou poznámkou. V případě, že by o to měl diplomand zájem, je mu recenzent ochoten v tomto pomoci.

Práce je nadprůměrně dobrá, **doporučujeme ji k obhajobě** a navrhuje výborné hodnocení.

Domažlice, Koimésis téš Theotokou 2007.

Doc. Mgr. et Mgr. Jaroslav Vokoun, Th.D.